INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr IV/2/2014, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 1203–1215
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

DOI: http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2014.4.2.089

PRAWNE ASPEKTY POWOJENNYCH FORM ORGANIZACYJNYCH MAJĄCYCH NA CELU USPRAWNIENIE PRODUKCJI ROLNEJ

Marta Ogórkiewicz, Agnieszka Pęska
Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie

LEGAL ASPECTS OF POST-WAR ORGANISATIONAL FORMS AIMED AT STREAMLINING THE AGRICULTURAL PRODUCTION

Streszczenie

Proces kolektywizacji rolnictwa został narzucony przez władze PRL-owskie po zakończeniu drugiej wojny światowej. Ówczesne władze podjęły próbę przymusowej zmiany struktury agrarnej obszarów rolniczych, poprzez łączenie gruntów rolnych w formy zbiorowe. Formy te powstały w oparciu o archaiczne już przepisy prawne, jednak pod zmienioną postacią funkcjonują po dzień dzisiejszy w gospodarce wolnorynkowej.

W artykule poruszone zostały kwestie związane z powstaniem oraz funkcjonowaniem w okresie Polski Ludowej gospodarstw rolnych. Przede wszystkim przeanalizowano polskie kołchozy – rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz polskie sowchozy – państwowe gospodarstwo rolne, zwracając szczególną uwagę na związane z nimi regulacje geodezyjno-prawne. Przejście z komunistycznego systemu społeczno–ekonomicznego na ustrój demokratyczny spowodowało potrzebę wprowadzenia nowych instytucji, zwrócenia bezprawnie przejętych gruntów, czy też utworzenia odpowiednich pojęć prawnych dostosowanych do wprowadzonych zmian ustrojowych. W związku z powyższym zaistniała potrzeba dostosowania, bądź

utworzenia aktów prawnych, które uregulowałyby ten problem. Autorzy niniejszej pracy podjęli próbę analizy i oceny przedmiotowej problematyki.

Słowa kluczowe: kolektywizacja rolnictwa, reforma rolna, ustawodawstwo

Summary

The process of collectivization of agriculture was imposed by the communist authorities after the end of the second world war. Contemporary authorities made an attempt to the compulsory change of the agricultural areas agrarian structure, through the agricultural lands integration into collective forms. These forms arose on the basis of already archaic provisions of law, however under the modified form, are functioning to this day in the free market economy.

Issues considered in the article pertain to agricultural farms coming into existence and functioning in the period of the People's Republic of Poland. First of all, the agricultural cooperatives and state-owned collective farms were analysed, paying special attention to legal and geodetic regulations describing them. Transition from the socioeconomic communist system to the democracy caused the need for the new institutions introduction, returning unlawfully seized lands and also creating right legal notions adapted for implemented political changes. With reference to the above, there was a need for either adaptation or creation of legal documents which would settle this problem. Authors of this work made an attempt to analyse and assess on the issue.

Key words: *collectivization of agriculture, agricultural reform, legislation*

WPROWADZENIE

Wiek XXI niesie z sobą wiele udogodnień i pomysłów na sposoby gospodarowania terenami rolniczymi. Niewielu ludzi pamięta, bądź podejmuje próbę zapoznania się z historią sprzed czerwca 1989 roku. Demokratyczny ustrój polityczny w Polsce panował tylko formalnie, a system gospodarczy był ściśle związany z panującą formą sprawowania władzy. Po działaniach wojennych sektorem, który pilnie wymagał reformy było rolnictwo.

W niniejszym artykule podjęto próbę kompleksowego i esencjonalnego przedstawienia form organizacyjnych, które miały za zadanie usprawnić produkcję rolną. Skierowano uwagę na genezę ich powstania oraz rozwoju. Skoncentrowano się na analizie regulacji geodezyjno-prawnych. W związku z powyższym materiałem źródłowym były regulacje prawne oraz orzecznictwo sądowo-ad-

ministracyjne. Przede wszystkim poddano dyskusji dwie formy gospodarowania terenami rolnymi: rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz państwowe gospodarstwo rolne.

REFORMA ROLNICTWA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Dekret o przeprowadzeniu reformy rolnej z dnia 6 września 1944 roku (Dekret, 1944b) był pierwszym krokiem ku radykalnym zmianom w rolnictwie na terenie Polski po drugiej wojnie światowej. Zamierzeniem ustawodawcy była zmiana struktury agrarnej i stosunków własnościowych. Reforma rolna była określana jako „konieczność państwowa i gospodarcza", a ustrój rolny miał być oparty na silnych, zdrowych i zdolnych do efektywnej produkcji gospodarstwach, będącą prywatną własnością ich posiadaczy.

Do głównych założeń reformy rolnej należało „upełnorolnienie" istniejących gospodarstw o powierzchni mniejszej niż 5 hektarów, tworzenie nowych samodzielnych gospodarstw rolnych dla bezrolnych, robotników i pracowników rolnych oraz tworzenie w pobliżu miast i ośrodków przemysłowych gospodarstw dla produkcji ogrodniczo-warzywnej.

Na cele reformy rolnej przeznaczono:

- nieruchomości ziemskie o charakterze rolniczym, stanowiące własność Skarbu Państwa z jakiegokolwiek tytułu,
- będące własnością obywateli Rzeszy Niemieckiej i obywateli polskich narodowości niemieckiej,
- nieruchomości będące własnością osób skazanych prawomocnie za zdradę stanu,
- skonfiskowane w oparciu o inne prawne przyczyny,
- nieruchomości stanowiące własność osób fizycznych lub prawnych o ogólnej powierzchni przekraczającej 100 ha lub 50 ha użytków rolnych, a na terenie województwa poznańskiego, pomorskiego i śląskiego nieruchomości o powierzchni przekraczającej 100 ha, niezależnie od wielkości użytków rolnych.

Przejście nieruchomości ziemskiej na własność Skarbu Państwa następowało z mocy prawa i nie była wymagana żadna decyzja administracyjna. By dokonać wpisu w księdze wieczystej Skarbu Państwa w miejsce dotychczasowych właścicieli wymagane było zaświadczenie, które wydawał wojewódzki urząd ziemski (Dekret, 1946).

O potencjalnych problemach wynikających ze stwierdzenia czy dana nieruchomość ziemska spełnia narzucony dekretem warunek obszarowy, świadczyć może fakt, iż w rozporządzeniu w sprawie wykonania dekretu wskazano, kto orzeka o celowości przejęcia gruntów. W pierwszej instancji określenie, które tereny kwalifikowały się pod reformę rolną leżało w kompetencji wojewódzkich

urzędów ziemskich. Organem odwoławczym był natomiast ówczesny Minister Rolnictwa i Reform Rolnych.

W rzeczywistości reforma rolna oznaczała wywłaszczenie majątków bez odszkodowania i rozparcelowanie je pomiędzy chłopów bezrolnych oraz mało – i średniorolnych, którzy za przydzieloną ziemię zobowiązani byli do zapłaty stanowiącą równowartość przeciętnych zbiorów rocznych. Jak podano w (Poleski A., Basista J., Czekalski T., Stopka K., 2000)) w latach 1944-1948, na cele reformy rolnej przejęto 9707 majątków ziemskich (ok. 3,49 mln hektarów). Z tej liczby rozparcelowaniu uległo 1,2 mln hektarów pomiędzy 387 000 rodzin chłopskich.

Ziemie, które nie zostały rozparcelowane tworzyły Państwowy Fundusz Ziemi, którym zarządzał Minister Rolnictwa i Reform Rolnych. Kontrolę nad przeprowadzeniem reformy rolnej i innych zadań dotyczących rolnictwa miały sprawować wojewódzkie i powiatowe urzędy ziemskie (Dekret, 1944a).

PAŃSTWOWE GOSPODARSTWA ROLNE

Po wyzwoleniu wielkie gospodarstwa rolne, znajdujące się głównie na ziemiach zachodnich i północnych, zostały powierzone pod opiekę Państwowego Urzędu Ziemskiego i znajdowały się pod zarządem urzędów ziemskich do jesieni 1945 roku. Na początku 1946 roku powstały specjalistyczne Państwowe Zakłady Hodowli Roślin oraz Państwowe Zakłady Chowu Koni. Dnia 15 lutego 1946 roku Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów podjął decyzję o powołaniu Państwowych Nieruchomości Ziemskich, które zostały obarczone odpowiedzialnością za zagospodarowanie majątków ziemskich, będących własnością państwa. W styczniu 1946 r. Państwowe Nieruchomości Ziemskie skupiały w kraju 5650 majątków, z tego na ziemiach zachodnich i północnych 4215 (75%). Przejęły one również od Państwowego Urzędu Ziemskiego 920 gospodarstw (Czapiewska G., 2003).

Na początku 1949 roku podjęto kroki, mające na celu reorganizację istniejących struktur państwowych związanych z gospodarką rolną. Z trzech grup państwowych gospodarstw: Państwowych Nieruchomości Ziemskich, Państwowych Zakładów Hodowli Roślin i Państwowych Zakładów Chowu Koni (Dekret, 1949) utworzono Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR).

Zarządzeniem (Zarządzenie, 1949) utworzono Centralny Zarząd PGR. O tym jak ważne były one dla ówczesnej władzy świadczyć może fakt, iż w 1951 roku utworzono Ministerstwo Państwowych Gospodarstw Rolnych.

Na początku działalności PGR działały w zespołach. Struktura organizacyjna Państwowych Gospodarstw Rolnych była złożona i na przestrzeni lat ulegała ciągłym zmianom, mającym na celu optymalizację podejmowanych działań. W 1956 podjęto zmiany mające na celu uproszczenie struktur

organizacyjnych – zlikwidowano centralne zarządy, a zamiast nich utworzono 16 wojewódzkich zarządów PGR. W tym samym roku zniesiono również urząd Ministra PGR, a jego obowiązki przejął Minister Rolnictwa. W kolejnych latach zlikwidowano zespoły PGR i postawiono na samodzielne, jednozakładowe gospodarstwa. Uzyskały one osobowość prawną, możliwość działania na własny rozrachunek oraz możliwość kierowania i decydowania, a także odrębność finansową.

W latach 1958-1960 po raz kolejny nastąpiła reorganizacja państwowej gospodarki rolnej. Przedsiębiorstwa rolne miały działać na podstawie planów 5-letnich. Okazało się jednak, że samodzielne gospodarstwa rolne były słabe, miały problemy m.in. z zaopatrzeniem, ze zbyt rozproszoną produkcją i brakiem personelu kierowniczego. Jako rozwiązanie tego problemu zaproponowano ponowne połączenie gospodarstw. W ten sposób powstały Państwowe Wieloobiektowe Gospodarstwa Rolne (PWGR) oraz kombinaty.

Lata 1971-1977 okazały się czasem świetności w rolnictwie państwowym. Dynamiczny rozwój zapewniony został poprzez transfer gruntów z gospodarki chłopskiej i Państwowego Funduszu Ziemi do państwowych gospodarstw. W tym okresie odnotowano wzrost produkcji i polepszenie wyników finansowych. Jednak już w roku 1978 rozwój państwowych gospodarstw rolnych uległ załamaniu. Wpływ na to miała m.in. pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju i spadek opłacalności produkcji.

Rok 1981 przyniósł reformę rolnictwa państwowego, Państwowe Przedsiębiorstwa Gospodarki Rolnej (przemianowane w 1976 z Państwowych Gospodarstw Rolnych) oddano pod zarząd wojewodom. W związku ze zmianami zmuszone były funkcjonować w nowych warunkach, określanych jako trzy „S" – samorządność, samodzielność, samofinansowanie. Dla PPGR oznaczało to przede wszystkim zaprzestanie dotacji z budżetów państwa (Czapiewska G., 2003).

Państwowe Gospodarstwo Rolne było formą socjalistycznej własności ziemskiej w Polsce na przestrzeni lat 1949-1993. PGR-y miały być wzorcowymi gospodarstwami, cechującymi się dużą produktywnością i rentownością. Rzeczywistość okazała się jednak inna – były one nieefektywne ekonomicznie. Średnie koszty jednostkowe produkcji rolnej były o połowę wyższe niż w indywidualnych gospodarstwach. O dwa – trzy razy wyższa była materiałochłonność, marnotrawiono nawozy, paliwo, pasze i zatrudniano zbyt wielu pracowników, natomiast wykazywały się znacznie mniejszą produkcją końcową netto z jednego hektara w stosunku do gospodarstw indywidualnych. Państwowe Gospodarstwa Rolne istniały przede wszystkim dzięki dotacjom z budżetu państwa. Do 1988 roku pochłaniały one ponad 50% środków przeznaczanych na inwestycje w rolnictwie (Encyklopedia PWN, 1997).

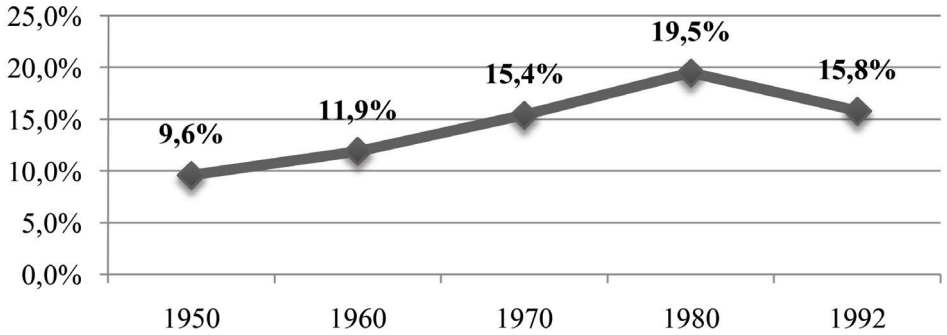

żródło: opracowanie własne na podstawie (Encyklopedia PWN, 1997)
Source: own study based on (Encyklopedia PWN, 1997)

Rysunek 1. Udziały użytków rolnych znajdujący się we władaniu Państwowych Gospodarstwach Rolnych w poszczególnych latach
Figure 1. Share of agricultural lands used by state-owned collective farms in individual years

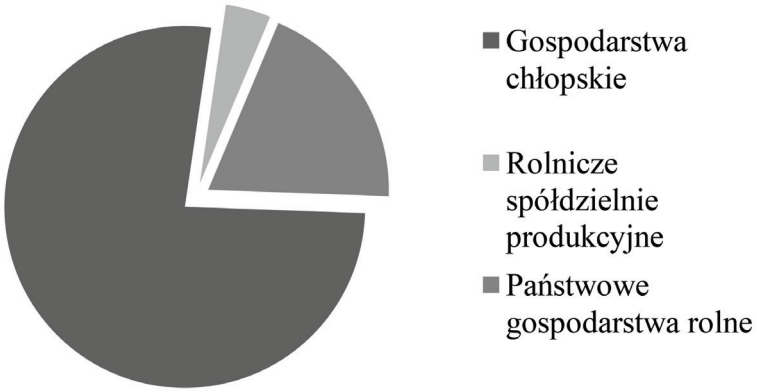

Źródło: opracowanie własne na podstawie Dzun (2005)
Source: own study based on Dzun (2005)

Rysunek 2. Udział użytkowanych ziem rolniczych przez poszczególne rodzaje gospodarstw
Figure 2. Share of agricultural lands used by the different types of farms

Strukturę procentowych udziałów użytków rolnych znajdujących się we władaniu Państwowych Gospodarstwach Rolnych w poszczególnych latach przedstawiono na poniższym rysunku 2.

Od momentu utworzenia instytucji Państwowych Gospodarstw Rolnych, zajmowany przez nie odsetek powierzchni całości użytków rolnych stopniowo się zwiększał, i tak w 1950r. wynosił 9,6%, a w 1980 już 19,5%. W latach 80-tych zaobserwowano spadek ilości gruntów wchodzących w skład Państwowych Gospodarstw Rolnych i w 1992 wyniósł 15,8%.

GOSPODAROWANIE TERENAMI POPEGEEROWSKIMI

Z końcem PRL-u zaistniała potrzeba przemian systemowych, które są procesem złożonym i trudnym. Według Dzuna (2005) przemiany ustrojowe związane z gospodarką rolną miały specyficzny charakter. Związane to było z faktem, iż dominująca rolę w rolnictwie w okresie Polski Ludowej odgrywały gospodarstwa prywatne w większości odporne na sterowanie centralne. Z punktu widzenia produkcyjno-rynkowego państwowe gospodarstwa rolne odgrywały stosunkowo niewielką rolę. W związku z powyższym nie było konieczności naciskania na przeprowadzenie prywatyzacji.

Powielając za (Dzun W., Jóźwiak W., 2008) w 1990 roku funkcjonowało około 3,8 mln gospodarstw chłopskich. Osoby fizyczne użytkowały ponad 76% ziemi rolniczej (rys.1). Gospodarstwa te cechowało bardzo duże rozdrobnienie. Liczba gospodarstw rolnych o powierzchni do 1 ha wynosiła prawie 1,7 mln. Liczba osób pracujących w gospodarstwach chłopskich została oszacowana na poziomie 3,56 mln osób, co stanowiło około 85% pracujących w gospodarstwach rolnych ogółem. Dla porównania w 2200 rolniczych spółdzielniach produkcyjnych, które użytkowało 4% ogółu użytków rolnych pracowało zaledwie 4% zatrudnionych w rolnictwie, natomiast w państwowych gospodarstwach rolnych, których liczba wynosiła również około 2200, wartości te wynosiły odpowiednio blisko 19% ogółu użytków rolnych i 11% osób

Ostatecznie podjęto próbę radykalnej prywatyzacji i 19 października 1991 roku Sejm przyjął ustawę o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa i zmianie niektórych ustaw. Zgodnie z zapisami tej ustawy, państwowe gospodarstwa rolne miały zostać zlikwidowane w sensie formalnoprawnym, a ich mienie miało trafić na początku do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, a w ostatnim etapie do sektora prywatnego. Zezwolono na tymczasowe funkcjonowanie państwowej własności w rolnictwie jedynie w formie jednoosobowych spółek Skarbu Państwa lub gospodarstw administrowanych. Do realizacji założeń ustawy powołano Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, funkcjonującą od 2003 roku pod nazwą Agencja Nieruchomości Rolnych, w skrócie Agencja. Zadania Agencji zostały przedstawione w ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, jak również w przepisach odrębnych, przede wszystkim w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego.

Pierwsze państwowe gospodarstwa rolne zostały przejęte przez Agencję w czerwcu 1992 roku, do końca roku zlikwidowano 539 PGR-ów. Nasilenie miało miejsce w 1993 roku, przyjęto wówczas 811 przedsiębiorstw do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa. Zakończenie przejmowania mienia pochodzącego z byłych PGR-ów przypada na połowę lat 90-tych. W kolejnych latach przejmowane były do Zasobu głównie tereny leśne, grunty leśne i zadrzewione, niewydzielone geodezyjne oraz epizodycznie inne obszary przejmowane aneksami do wcześniejszych protokołów zdawczo-odbiorczych (Raport, 2013).

Większość majątków, które zostały skonfiskowane podczas reformy rolnej, została przekazana do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa. Mienie to zostało poddane restrukturyzacji i odpowiednio zagospodarowane, bądź rozdysponowane. Wykorzystano następujące formy rozdysponowania: sprzedaż, dzierżawę, nieodpłatne przekazanie, zmiana prawa użytkowania na prawo własności oraz aport do spółek prawa handlowego. Jednakże wielu właścicieli, bądź ich prawnych następców, uważa iż ich majątki nie podlegały pod dekret o reformie rolnej (Dekret,1944b). W związku z powyższym liczne sprawy trafiają na wokandy sądowe.

Przykładem może być wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z lipca 2013 roku (I OS 437/12) nawiązujący do istotnej kwestii dla właścicieli zespołów pałacowo-parkowych. Niejednokrotnie tereny pod tego typu obiektami zostawały włączone do zasobów Skarbu Państwa w myśl reformy rolnej, pomimo tego, iż nie posiadały charakteru rolniczego, ani nie stanowiły funkcjonalnej i gospodarczej całości z gospodarstwem rolnym. Dlatego też podmioty, bądź ich prawni następcy, którym przysługiwało prawo własności przed przejęciem tych terenów na rzecz Skarbu Państwa, upominają się o swoje włości.

W czerwcu 2013 roku zapadł wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (I OSK 2822/12), w którym potwierdzono, iż wyszczególnione działki nie powinny podlegać pod dekret o reformie rolnej. Decyzja ta, umożliwia spadkobiercom rodziny Potockich dochodzenia zwrotu ich włości położonych w Gminie Krzeszowice o powierzchni około 33 hektarów. W uzasadnieniu wyroku zwrócono uwagę, że w skład majątku wchodziły parcele o różnym przeznaczeniu, nie wszystkie z nich były związane z rolnictwem. Obiekty budowlane, które mają zostać zwrócone spadkobiercom, należą obecnie do jednostek samorządu terytorialnego. Nie zbadanie okoliczności przejęcia terenów na cele reformy rolnej skutkuje obecnie potrzebą wypłacenia odszkodowania za bezumowne korzystanie z nich, zwrotem budynków oraz znalezieniem lokalizacji zamiennych. Między innymi dla takich obiektów jak Liceum Ogólnokształcące czy Urząd Pracy. W piśmie Starosty Krakowskiego z dnia 8.08.2013 r. znaleźć można informację, że aktualne roszczenia spadkobierców rodziny Potockich wobec Powiatu za bezumowne korzystanie z nich, oszacowano na kwotę ponad 34 mln zł oraz że potomkowie domagają się zwrotu nieruchomości.

KOLEKTYWIZACJA ROLNICTWA – ROLNICZA SPÓŁDZIELNA PRODUKCYJNA

Władze bloku wschodniego podjęły w 1948 roku próbę kolektywizacji rolnictwa we wszystkich państwach socjalistycznych. Organ kierowniczy, Komitet Centralnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, w tym samym roku przedsięwziął decyzję o przeprowadzeniu kolektywizacji wsi na terenach Polski. Decyzja o kolektywizacji oficjalnie nastąpiła pod pozorem *zacieśniania więzów wobec zagrożenia imperialistycznego oraz wspólnej dla krajów demokracji ludowej strategii budownictwa socjalistycznego*.

Powielając za słownikiem języka polskiego kolektywizacja rolnictwa to: *przekształcenie indywidualnych gospodarstw rolnych w wielkie spółdzielnie lub państwowe gospodarstwa rolne*.

Wobec dużego oporu polskich chłopów do przystępowania do spółdzielni produkcyjnych, władze PRL-u stosowały różnego rodzaju represje, takie jak: zwiększone obciążenia podatkowe, kary pieniężne, dostarczanie przymusowych dostaw obowiązkowych (kontygentów) oraz przemoc fizyczną i psychiczną. Jednakże zgodnie z (Encyklopedia PWN, 1997), pomimo takich działań, do 1951 roku powstało jedynie około 2200 spółdzielni, które zrzeszały 23 tysiące członków i zajmowały zaledwie 0,8% gruntów rolnych.

W latach 1952-1953 na skutek nieurodzaju tysiące indywidualnych gospodarstw rolnych stanęło na skraju bankructwa. Perspektywa utraty dorobku życia oraz wzmagające się represje miały swój wymierny rezultat – w 1953 roku liczba działających na terenie Polski spółdzielni wzrosła do 7800 na obszarze 1207 tys. ha, co stanowiło 6,7% ogólnej powierzchni gruntów rolnych w Polsce oraz zrzeszonych w nich 160 tys. członków. W roku 1955 liczba spółdzielni osiągnęła 9800, przy obszarze upraw 1638 tys. ha (9,2% ogólnej powierzchni gruntów rolnych), a liczba członków kształtowała się na poziomie 205 tys. ludzi. Typowa spółdzielnia zrzeszała przeciętnie 20 członków, którzy uprawiali obszar ok. 80 hektarów ziemi rolnej, dysponując przy tym ok. 65 sztukami bydła i trzody chlewnej. Przy tym obszarze, liczebności i dysponowanymi środkami produkcji, osiągała niższą produkcję z 1 hektara ziemi rolnej niż przeciętne gospodarstwo indywidualne (Encyklopedia PWN, 1997),

Jak wskazano w (*Polska kolektywizacja,* 2012) w pierwszej połowie 1956 roku wszystkie spółdzielnie zrzeszały zaledwie 6% ogólnej liczby chłopów, przy czym rozpiętość regionalna wahała się od 0,8% w województwie kieleckim do 32% w województwie szczecińskim. Duży wpływ na takie zróżnicowanie miała tradycja. Na wschodzie i południu kraju, gdzie stosunki między mieszkańcami były unormowane od wielu lat, a ziemia w prywatnym posiadaniu od pokoleń, kolektywizacja szła bardzo opornie. Inna sytuacja panowała natomiast wśród

osadników na ziemiach odzyskanych, gdzie brak więzi grupowej oraz emocjonalnego związku z ziemią osłabiał opór i ułatwiał realizację kolektywizacji.

Po zmianach politycznych będących konsekwencją wydarzeń z października 1956, Władysław Gomułka oficjalnie uznał prywatne rolnictwo w Polsce jako specyfikę tzw. polskiej drogi do socjalizmu, a władze komunistyczne rezygnowały stopniowo ze swoich założeń dotyczących kolektywizacji. Zmniejszenie obciążeń finansowych gospodarstw indywidualnych i liberalizacja polityki w tym zakresie, przyczyniły się do gwałtownego regresu systemu spółdzielni. Po 1956 ich liczba w Polsce spadła do około 1800 spółdzielni różnego typu.

LOSY ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH PO PRZEMIANACH USTROJOWYCH

Kolektywizacja rolnictwa zakończyła się fiaskiem, jednakże niektóre rolnicze spółdzielnie produkcyjne powstałe wówczas istnieją po dzień dzisiejszy. Po zmianach systemowych zrzeszyły się w Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych. Według informacji uzyskanych na oficjalnej stronie Związku powołano go na Zjeździe Założycielskim w czerwcu 1992 roku, formalną działalność rozpoczął w październiku tegoż roku. Aktualnie w Krajowym Związku zrzeszonych jest bezpośrednio 126 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, 1 spółdzielcza grupa producentów rolnych i 7 związków spółdzielczych o zasięgu wojewódzkim lub regionalnym.

Główną intencją powstania w/w formacji była potrzeba ochrony interesów rolniczych spółdzielni produkcyjnych, które zostały pozbawione struktur organizacyjnych w wyniku przyjęcia ustawy z 1990 roku o zmianach w organizacji i działalności spółdzielni.

W związku z powstaniem takiej formy gospodarowania terenami rolniczymi zaistniała potrzeba uwzględnienia ich w tworzonym systemie prawnym. Działalność spółdzielni opiera się na prawie spółdzielczym. W kodeksie cywilnym zapisano kwestie geodezyjno-prawne dotyczące gruntów, jak i ich części składowych.

Kodeks Cywilny (1964) wymaga w przypadku przeniesienia prawa własności nieruchomości zachowania formy aktu notarialnego. Wyjątkiem w tej sytuacji jest przypadek, w którym grunty, wraz z częściami składowymi, mają zostać wniesione jako wkład do rolniczej spółdzielni produkcyjnej i stać się współwłasnością dotychczasowych właścicieli.

Rozdział III, działu II Kodeksu cywilnego w całości poświęcony jest użytkowaniu gruntów przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. W rozdziale tym wspomina się o możliwości oddania gruntów będących własnością Skarbu Państwa w użytkowanie rolniczym spółdzielniom produkcyjnym. Zgodnie z zapisem ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, Agencja

przejmuje grunty będące w użytkowaniu przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne najpóźniej w dniu 30 czerwca 2000 r. Jednakże grunty Skarby Państwa, mogą zostać obciążone ograniczonym prawem rzeczowym – użytkowaniem w oparciu o przepisy ustawy o gospodarce nieruchomościami. W przypadku ustanowienia użytkowania gruntów Skarbu Państwa na rzecz spółdzielni, budynki i inne urządzenia mogą zostać przekazane na własność bądź do użytkowania. W momencie wybudowania na tych terenach obiektów budowlanych, budynki te stają się własnością spółdzielni. Odrębna własność budynków i innych części składowych gruntu jest prawem związanym z użytkowaniem. Z chwilą wygaśnięcia prawa użytkowania, budynki i inne urządzenia przechodzą na własność Skarbu Państwa, natomiast spółdzielnia może starać się o wypłatę należności z tego tytułu. Wymienione przepisy stosuje się odpowiednio do drzew i innych roślin.

Art. 277 opisuje sytuację, gdy członek spółdzielni wnosi wkład, w postaci gruntu do spółdzielni. Zasadniczo pozostaje on nadal właścicielem gruntu, natomiast spółdzielnia nabywa już użytkowanie z przejęcia wkładów. Może jednak zaistnieć sytuacja, iż wkład ten będzie przedmiotem współwłasności członków spółdzielni.

Jeżeli rolnicza spółdzielnia produkcyjna wzniesie budynek, inne urządzenia, zasadzi drzewa, bądź zasieje inne rośliny na gruncie stanowiącym wkład gruntowy, to staje się ich właścicielem.

Nie zważając na to, czy rolniczej spółdzielni produkcyjnej przysługuje prawo własności czy też inna forma władania można na jej rzecz ustanowić służebność gruntową.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE

- Koniec okresu PRL-u wymusił na władzach wyzwolonej Polski wprowadzenie zmian w aktualnie obowiązujących przepisach prawa. Wiele zapisów musiało zostać anulowanych, bowiem były niezgodne z demokratyczny ustrojem.
- Przekształcenia wymagały powstałe w okresie Polski Ludowej formy władania terenami rolniczymi – przejście na gospodarkę wolnorynkową wymusiło zrewolucjonizowanie form centralnie zarządzanych.
- Zgodnie z zamysłem ustawodawców PGR-y miały zostać zlikwidowane, a ich mienie miało trafić na początku do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, a następnie miały zostać poddane restrukturyzacji i rozparcelowaniu oraz ostateczności trafić do sektora prywatnego. Zadanie przeprowadzenia tych prac powierzono Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa.
- Ciągle aktualne są problemy dotyczące prawidłowości konfiskaty majątków podczas prowadzonej reformy rolnej. Poprzedni właści-

ciele dążą do ich odzyskania, otrzymania należytej rekompensaty i odszkodowań.

- Likwidacja PGR-ów miała duży wymiar społeczny w postaci masowego zwolnienia pracowników. Osoby te, przyjmujące przez wiele lat postawę bierną i roszczeniową, miały duże trudności z odnalezieniem się w nowej rzeczywistości.
- Próba usprawnienia rolnictwa poprzez łączenie indywidualnych gospodarstw w większe jest ideą słuszną, jednak jak pokazano na przykładzie rolniczych spółdzielni produkcyjnych, polskie tradycje, przywiązanie rolników do własnej ziemi i gospodarstwa, często uniemożliwia wprowadzenie takich rozwiązań.

LITERATURA

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 roku o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, Dz. U. nr 2, poz. 4, rok 1944 (Dekret, 1944a).

Dekret z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, Dz. U. 1944 nr 4 poz. 17 (Dekret, 1944b).

Dekret z dnia 8 sierpnia 1946 r. o wpisywaniu w księgach hipotecznych (gruntowych) prawa własności nieruchomości przyjętych na cele reformy rolnej. Dz. U. 1946, Nr 39, poz. 233.

Dekret z dnia 28 września 1949 r. o zniesieniu instytucji państwowych zakładów chowu koni i przedsiębiorstwa państwowego „Państwowe Zakłady Hodowli Roślin". Dz. U. 1949 nr 53 poz. 405.

Dzun W.(2005) *Państwowe gospodarstwa rolne w procesie przemian systemowych w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej akademii Nauk, Warszawa.

Dzun W., Jóźwiak W.(2008). *Gospodarstwa rolne w Polsce przed i po wejściu do UE*, Program Wieloletni Raport nr 98, IERIGŻ-PIB, Warszawa.

Czapiewska G.,(2003), *Hisotryczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa uspołecznionego na Pomorzu środkowym,* Słupskie Prace Geograficzne, 1, Słupsk.

Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych (online), http://www.kzrrsp.pl/, (dostęp: 27.04.2014).

Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1997.

Poleski A., Basista J., Czekalski T., Stopka K. (2000) *Dzieje Polski. Kalendarium,* Kraków.

Polska kolektywizacja (2012), online: http://chris1991.salon24.pl/391040,polska-kolektywizacja-2 oraz http://chris1991.salon24.pl/390391,polska-kolektywizacja-1.

Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych na Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2012r., Warszawa 2013.

Słownik języka polskiego (online), http://sjp.pwn.pl/, (dostęp: 24.04.2014).
Sprawozdanie o stanie mienia Skarbu Państwa. Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych na dzień 31 grudnia 2012r., Warszawa 2013.
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 ze zm.).
Wyrok NSA z 6 czerwca 2013r., I OSK 2822/12.
Wyrok NSA z 9 lipca 2013r., I OS 437/12.
Zarządzenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 29 marca 1949 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu i Prezesem Centralnego Urzędu Planowania, o utworzeniu Centralnego Zarządu Państwowych Gospodarstw Rolnych. M.P. 1949 nr 19 poz. 286.

Mgr inż. Marta Ogórkiewicz, Mgr inż. Agnieszka Pęska
AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie
Katedra Geomatyki, al. Mickiewicza 30,
31-120 Kraków